

Nádor Orsolya

Nyelvi tervezés a magyarnyelv-oktatás új évszázadában (különös tekintettel a Kárpát-medence nyelvpolitikai viszonyaira)*

1. Az idegennyelv-oktatás történetén végigtekintve azt mondhatjuk, hogy eleink már mindenféle módszert és formát kipróbáltak (Kelly 1969), és a mi nemzedékünk csupán a nyelvtanítás szemléletével, a mindennapok kívánalmának megfelelő mérés és értékelés kialakításával, nyelvpolitikai-nyelvtervezési beágyazottságával, valamint a technológiai fejlesztéssel adhat hozzá valamit az eltelt évszázadok tapasztalataihoz.

A nyelvi státustervezés egyik sarkalatos pontja az oktatás nyelvi minőségének a meghatározása. Ebben mind az anyanyelv, mind az idegen nyelv helyet kap. (A Kárpát-medencei országokban ez magában foglalja az ismeretátadás anyanyelvűségének, a nyelv- és irodalom tantárgy tartalmának, valamint a többségi nyelv és egykét „valódi” idegen nyelv oktatási céljának és tartalmának a megtervezését.)

Ma már megkerülhetetlen a társadalmi hasznosság kérdése, és a tanított nyelvek oktatási tartalma is akkor igazán sikeres, ha figyelembe veszi a nyelvtanulók valóságos kommunikációs igényeit. A jelenleg forgalomban lévő, nyelvviskolai használatra szánt nyelvkönyvek többsége csak igen hézagosan felel meg ezeknek a felteteleknek.

A magyar nyelv esetében a következő nyelvtanítási változatokat látjuk körvonalazódni:

- a magyar mint idegen nyelv tanítása Magyarországon és külföldön;
- a magyar mint második nyelv tanítása mind Magyarországon, mind a környező országokban;
- a diaszpóra nyelvlesztését, illetve nyelvmegtartását szolgáló, kulturális elemekkel erősen telített, az írás- és olvasáskészség fejlesztését szem előtt tartó magyarnyelv-oktatás; valamint ide tartozik
- azoknak a határon túli magyar szakembereknek a szaknyelvi képzése is, akik nem magyarul szereztek meg a szakképesítésüket.

Ezeket a kategóriákat nemcsak mi állíthatjuk fel, hanem a régió többi országában is megtalálhatók. Ebből következően érdemes közösen elgondolkodnunk azon,

hogy a nyelvpedagógiai és oktatásszervezési egyezéseket hogyan lehet továbbvinni egy összehangolt, több nyelvre alkalmazható, korszerű nyelvoktatás irányában.

2. A jelen tanulmányban azt az elképzelésemet próbálom meg bemutatni, amelynek a középpontjában az a gondolat található, amely szerint a Kárpát-medencei régió interkulturális és geopolitikai sajátosságait (Balázs–Marác 1996) alapul vevő, *kölcsönös nyelvoktatás* hozzásegítheti az itt élő népeket egy valódi, nemcsak gazdasági, hanem nyelvi-kulturális szempontból is biztos alapokon nyugvó *eurorégió* létrehozásához.

Ez a gondolat nem új, csak korábban, a 19. és 20. század fordulóján, amikor a történelmi és nyelvpolitikai sajátosságoknak megfelelően a magyar nyelv államnyelvként való megtanítása állt a középpontban, kölcsönösségről – legalábbis az állami oktatáspolitikai szintjén – szó sem volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az igény ne jelent volna meg valamilyen formában. Néhány évtizeddel később, a bécsi döntéseket követően pl. számos román, ruszin, szlovák stb. nyelvkönyv jelent meg azért, hogy a visszacsatolt területek nem magyar anyanyelvű lakosságával is tudjon kommunikálni az odahelyezett magyar hivatalnokréteg, a magyar polgári iskolákban pedig heti két órában tanították a korábbi többség nyelvét (Nádor 2002: 122). Érdekes szociolingvisztikai adalék, hogy a magyar államnyelv tanítására készült elemi és polgári iskolai tankönyvek nagy része nem a standard, hanem a helyi nyelvváltozatok valamelyikét használta közvetítő nyelvként. Napjainkban már minden környező nyelv esetében kialakult a standardizált, kodifikált változat, az emelkedett és a köznapi nyelvi kódok kettőssége, így a nyelvoktatásra szánt anyagok kidolgozása is lényegesen egyszerűbb lett.

3. Mi is lenne az az új lehetőség, amit – reményeim szerint – a korábbi negatív érzések félretételével hatékonyan lehetne alkalmazni a nyelvi-kulturális eurorégió kialakítása érdekében?

A válasz első látásra nagyon egyszerű: *a régió nyelveinek pragmatikai és interkulturális jegyeit figyelembe vevő elektronikus távoktatás kidolgozása, amely modulrendszerben épül fel, és a társadalmi hasznosság elvét szem előtt tartva három fő területet fog át:*

- az általános nyelvoktatást,
- a gazdasági szaknyelv írásbeli és szóbeli változatát, valamint
- a kulturális nyelvi sajátosságok és ismeretek tanítását.

Óvatosságra int azonban a számos rosszul kidolgozott és csak nevében távoktatató tananyaggal szembeni ellenérzés, de a történelmi eredetű rosszérzések ingová-

nyos talaja is. Ezért magának az oktatóanyagnak a kidolgozását egy alapos, objektív felmérésnek kell megelőznie. Véleményem szerint ennek az alábbi csomópontokra kell összpontosítania:

- a régió jellemzése kontaktológiai szempontból – ennek elsősorban nyelvészeti, nyelveleírési, illetve szociolingvisztikai, pszicholingvisztikai jelentősége van;
- a kapcsolatok jellegének meghatározása (kölsönös és közvetlen vagy közvetett; egyoldalú, közvetlen vagy közvetett) annak érdekében, hogy a nyelvtanulói közeg nyelvi-kulturális eltéréseit, illetve kapcsolódási pontjait pontosan lássuk; itt fontos lehet a nemzeti sztereotípiák feltérképezése is;
- a régió egyik jellegzetessége az, hogy a vegyes lakosságú vidékeken nincs éles határ a nyelvelsajátítás és a nyelvtanulás között, de ennek az egymáshoz viszonyított arányait – legalább hozzávetőleges pontossággal – meg kell határozni;
- az adott térség nyelvoktatási hagyományainak felmérése a távoktatásra szánt témák és feladatok meghatározása érdekében, illetve általában: van-e a távoktatásnak valamilyen kialakult és elfogadott (esetleg támogatott) formája;
- a térség számítástechnikai helyzetének felmérése az informatikai arculat kialakításához (milyen mértékű a számítógépek otthoni és iskolai elterjedése, illetve van-e valamilyen más lehetőség az informatikai eszközök igénybevételére).

4. A következő fő kérdés az: hogyan lehetne leküzdeni az egymás nyelvével, kultúrájával kapcsolatosan kialakult kölcsönös ellenérzéseket és előítéleteket? Nem kell túlságosan mélyre ásunk a nyelvpolitikában ahhoz, hogy meglássuk: a legutóbbi időkig ezek a népek csak akkor tanulták egymás nyelvét, ha erre rákényszerültek, pontosabban, ha kényszerítették őket. Ilyenkor mindig az alá-fölérendeltség dominált. Ha tehát ezen a területen nyelvi tervezésről gondolkodunk, akkor az alapelvnek az önkéntességnek, a belső késztetésnek, a társadalmi hasznosságra való ráébredésnek kell lennie. Véleményem szerint a tananyag tervezésénél figyelembe kell vennünk a fentebb említett történelmi és nyelvpolitikai körülményeket, de hangsúlyoznunk nem szabad, mert azzal csak tovább erősítjük a nem kívánt érzéseket. Hatékony eszköz lehet, ha a régió országai közösen pályáznak valamelyik uniós programra. Erre megvan az esély, hiszen annak ellenére, hogy többségük a szláv nyelvek családjába tartozik, a kevésbé ismert és tanított nyelvek közé sorolhatók – a nem indoeurópai magyarral együtt... Valamint csökkentheti a feszültséget az is, ha először olyan nyelvet tanulunk, amelyet „semlegesnek” tekinthetünk; pl. a magyarok számára ilyen a cseh, a lengyel, az észt, a horvátok számára a román, a cseh, a lengyel.

Végül ne feledkezzünk meg arról a tényről, hogy az információs társadalom hasznosságát, tudatformáló erejét és országhatárokon, politikai érdekeken való fe-

lül emelkedését – nyelvektől és kultúráktól, történelmi kisebbségi érzésektől és sérelmektől függetlenül – elismerjük. Felhasználása – többek között – attól függ, hány nyelven képes valaki információt gyűjteni. Így vélemények ütközhetnek, s a felhasználó a megszerzett széleskörű tudás birtokában megtanulja kezelni és objektívan értékelni a rendelkezésére álló adatokat. Az átlagembereknek készülő internetes oldalakon látható, hogy egyre jobban terjed a turizmus, vele a „túlélő” nyelvoktatás, de a határokat virtuálissá tevő elektronikus kereskedelem is mind nagyobb teret követel, és ez a nyelvtudást illetően minden bizonnyal együtt jár az angol mellett más nyelvek ismeretének szükségességével is. Ezért – valószínűleg – a nyelvoktatásnak is ki kell lépnie a virtuális térbe, és vállalnia kell egy újfajta megmérést. Ennek a törekvésnek máris vannak jelei a világhálón. Ha például beírjuk a Google keresőprogramba a „Learn Hungarian” tárgyszót, szinte áttekinthetetlen mennyiségű és meglepőbbnél meglepőbb anyaggal találkozunk. (Itt is igaz azonban, hogy sok címszóhoz már nem tartozik információ – vagy talán soha nem is tartozott...) A világnyelvek esetében számos kitűnő távoktató programmal találkozunk, noha csak néhány évvel ezelőtt kezdték el a fejlesztést. Ugyanakkor igen hasznos kezdeményezéseket lehet találni az Európa Tanács kevésbé ismert nyelvekkel foglalkozó programjában (pl. a görög, illetve az ír nyelvet lehet tanulni ingyenesen). Ezek között az oktatóanyagok között jó néhány megfelel az „e-learning” minden követelményének, a szintfelméréstől a modulrendszerű felépítésen, az interaktív gyakorlatsorokon át az ellenőrzésig, illetve a konzultációs lehetőség biztosításáig. De mi is ez az „igazi” távoktatás, és miben különbözik a nálunk is jól ismert levelező oktatástól?

5. Induljunk ki egy példából! Magyarországon mindenki hallott már az ELO távoktatási rendszerről, amelynek az a lényege, hogy kiválasztjuk, mit szeretnénk tanulni, befizetjük a tanfolyam díját, meghatározzuk, hogy milyen intenzitással küldjük a tananyagot, (jó esetben) megtanuljuk, majd lehetőségünk van (!) arra, hogy visszaküldjük a számunkra kijelölt konzulens tanárnak. A tanfolyam befejezése után automatikusan (!) postázzák a gratuláló levelet és a bizonyítványt. Ez a forma lényegében az „off-line” távoktatáshoz tartozik, ami könnyedebb a hagyományos, tantermi foglalkozásoknál, de hiányos az értékelés, szinte teljes egészében hiányzik a tanár és a diák közötti kommunikáció, illetve a visszacsatolás. „Az e-learning a két megoldás előnyeit egyesíti. Lényege, hogy az oktatás során a tanár és a hallgatóság között élő párbeszéd alakul ki. Az esetek többségében a tananyag is online módon jut el a hallgatókhoz. Az e-learning átviteli közegei az internet és intranet hálózatok” (Kólya 2003).

A gyakorlat kétféle távoktatási formációt alakított ki: a szinkron és az aszinkron e-learning-et. A kettő között időbeli és tanulásmódszertani különbség van. Az első

eset nagyon hasonlít a hagyományos, tantermi oktatáshoz, éppen csak személyesen nem találkoznak a résztvevők. Mindenki a saját számítógépe előtt ül, és adott időben, adott ütemben, adott tananyag megtanulásán fáradozik, interaktív módon kapcsolódik be az órába. Ez nagyon hatékony kommunikációt tesz lehetővé a tanár és a diák, illetve az egyes diákcsoportok között. A második eset jóval nagyobb szabadságot ad a tanulónak azzal, hogy saját maga határozza meg a tanulás ütemét. Az *online* tananyagot különféle tesztek és feladatok egészítik ki, amelyeket egyedül vagy csoportosan is meg lehet oldani. Az *e-learning* alapfeltétele (a megfelelő számítógép mellett) egy jó és viszonylag rugalmas keretrendszer, amit különféle tartalmakkal lehet megtölteni. Úgy tűnik, hogy éppen egy ilyen, mindenki által elfogadható rendszerre van szükségünk ahhoz, hogy a fentebb vázolt kölcsönös nyelvoktatást megvalósítsuk.

6. Hogyan lehetne felépíteni egy kölcsönös nyelvoktatás szerkezetét?

Az oktatás megtervezésénél a társadalmi hasznosságot kell középpontba állítanunk. Ez azonban csak akkor töltődik fel valóságtartalommal, ha az érintett nyelvek euróregiós presztízse megemelkedik, és az a nemzedék, amely haszonnal tanulhatja egymás nyelvét, képes felülemelkedni az évszázados sérelmeken. Tartalmi szempontból három fő modul köré szervezhetjük az oktatást:

- szituatív és kontrasztív jellegű általános nyelvoktatás;
- közgazdasági szaknyelv és az ehhez tartozó alapismeretek (adórendszer, elektronikus kereskedelem stb.);
- kultúra (főbb elemei: interetnikus kapcsolattörténet, művelődés- és művészettörténeti közös pontok, a régió közös kulturális hagyományai), valamint az ehhez tartozó szaknyelv tanítása.

Az általános nyelvoktatásnál figyelembe kell venni az érintett nyelvek módszertani kidolgozottságát, valamint a nyelvpedagógiában használható grammatikai leírásokat, segédanyagokat. Az oktatás szintjeit pedig már a kidolgozás folyamatában is érdemes az Európai Unió előírásaihoz igazítani.

Az elektronikus megoldásnak köszönhetően, a tananyag összeállításában két lehetőséget célszerű felkínálni: a diáknak legyen módja arra, hogy egyéni igényei szerint változtathassa a sorrendet, ugyanakkor javasolni kell egy optimális haladási irányt, ami legjobban megfelel a nyelv sajátosságainak. Külön kell kezelni az ellenőrzést: addig a diák nem léphet tovább, amíg az adott tananyaghoz rendelt követelményt nem teljesíti. (Ez ismét egy aktuális informatikai problémára utal: mostanában kísérleteznek a távvizsgáztatás legeredményesebb módszereivel.) Meg kell jegyezni azonban, hogy nyelv távoktatásának a sok hasznosság és szabadság mellett van egy nagy buktatója: a négy alapkészség közül az egyiket, nevezetesen

a beszéd megformálását a jelenlegi átlagos technikai feltételek mellett nem lehet sikeresen tanítani. Ezért a programba be lehet építeni egy intenzív szóbeli képzési egységet, amit a célnyelv országában teljesít a nyelvtanuló.

A gazdasági modulban fontos szerephez jut a szövegértelmezés és a szövegalkotás, egyebek között az e-mail, megrendelés, jegyzőkönyv, szerződés, reklamáció, törvényszöveg, formanyomtatványok értelmezése és önálló elkészítése. Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy ez sem a modern kor találmánya: már a 18. század végi, de főként a 19. századi magyar nyelvkönyvek szinte mindegyike tartalmaz ilyen írásmintákat (kötelezvény, adóslevél, váltó stb.). Riedl Szende pedig az ezernyolcszázas éves közepén a magyar kereskedelmi stílus (= gazdasági szaknyelv!) tanításának külön szemináriumot szentelt a prágai egyetemen. Az előbbieket mellett fontos az üzleti életben a szélesen értelmezett (nem kizárólag nyelvi!) interkulturális kommunikáció elsajátítása is.

A program legkényesebb pontja a kulturális modul, mert egyrészt minden résztvevőnek el kell határoznia, hogy a saját kultúrájából mit akar megtanítani másoknak, másrészt ezt objektíven és komparatív módon kell előadnia. Érdekes összecsengés fog kialakulni a frazeológia, a néprajz, a történelmi események bemutatása területén. Nyilvánvaló, hogy a tárgyalt ismeretek nem lesznek minden esetben harmonikusak, de a diszharmonia is közelebb viheti a nyelvtanulót az objektív értékeléshez.

A fentiekben vázolt, több nyelv és kultúra együttműködését feltételező nyelvoktató program kidolgozása, majd megvalósítása – véleményem szerint – sokat javíthat a kelet-közép-európai régió „közérzetén”, aminek pedig gyorsan mutatkozik majd a haszna, főként a gazdasági, tudományos, kulturális együttműködés területén.

IRODALOM

- BALÁZS G. – MARÁCZ László (1996): Nyelvgeopolitika. *Magyar Nyelvőr* 120: 31-47.
- GADÁNYI K. – PUSZTAY J. (szerk.) (2002): *Közép-Európa: egység és sokszínűség*. Szombathely: BDF
- KELLY, L.G. (1969): *25 Centuries of Language Teaching*. Rowley, Massachusetts: Newbury House Publishers
- KÓLYA D. (2003): Az e-learning jelene és jövője. *Synergion Magasyn*. febr. 21. = www.magasyn.hu/2002osz/trend.php
- KOVÁCS L. (2002): Nyelvtanulás határok nélkül. In: Gadányi K. – Pusztay J. (szerk.): 361-365.
- NÁDOR O. (2002): *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státusváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. Budapest: BIP
- SZÉPE Gy. (2002): Nyelvpolitika – Pannóniából nézve. In: Gadányi K. – Pusztay J. (szerk.): 27-40.